

בלשנות חברתית

השמות הפרטיים החד-הברתיים כדוגמה לזיקה בין תהליכי שפה וחברה במגזר היהודי בישראל¹

שלומית לנדמן

שמות פרטיים הניתנים ליילודים יהודיים בישראל הם לרוב רכיבים בשפה, וככאלו הם ניתנים לבחינה לשונית. שמות אלו משקפים מגמות בהזדהות הלאומית של הוריהם, מהזדהות יהודית עד לציונית-בדלנית ועד לפתיחות כלפי העולם המערבי. 6000 השמות הפרטיים השכיחים ביותר ומעל 5500 תבניות השמות הנדירים בשכיחות של שלושה עד עשרה לשנה, שניתנו בשנים 1948-2007 ליילודים יהודיים בישראל על פי רישומי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, נבדקו מבחינה לשונית. נמצא כי בשנות השישים הפכו מספר גדול יחסית של שמות חד-הברתיים שכיחים עבור הבנים ונכנסו גם לרשימת השמות הנדירים של הבנים, בניגוד למספר הנמוך של השמות החד-הברתיים בתוך המילון הכללי של שמות העצם ושמות התואר בעברית, 1.2% מכלל השמות. תופעה זו חזרה על עצמה בשנות השמונים, אלא שבניגוד לעבר הגיעו השמות החד-הברתיים גם לשמות השכיחים והנדירים של הבנות. התופעה מוסברת על רקע טקסטים ידועים בתרבות שהשפיעו על הורים בשנות השישים ועל הורים בשנות השמונים, ושיקפו את הדימוי האידיאלי של הישראלים.

1. שמות פרטיים

שמות פרטיים הם חלק ממחלקת שמות העצם (Jespersen 1924: 69), וככאלו ניתן לנתחם בכלים בלשניים. בניגוד לשם העצם הכללי השם הפרטי חסר מובן/משמע (sense), כגורם שמחבר את כל חברי הקטגוריה מצד תכונותיהם, כפי שנמצא בדרך כלל במיון המילים למחלקותיהן (Mill, 1919). בהתבסס על תכונותיהם הלשוניות של השמות הפרטיים, פֶּרְגָה (תשמ"ד), שעסק בפילוסופיה של השפה, מצא שניתן לתאר באופן כללי את היחסים בין השפה לעולם כדימוי. התבנית 'אובייקט - סימן' היא ייצוג של היחסים בין כל מילה לדבר שאליו היא מתייחסת. וכך הוא הגדיר זאת לגבי השמות הפרטיים (שם: 368): 'הוראתו של שם עצם פרטי היא האובייקט עצמו, שאנחנו מסמנים בשם. הדימוי הנלווה אליו סובייקטיבי לגמרי. ביניהם נמצא המובן, שאמנם אינו סובייקטיבי כמו הדימוי, אולם אף איננו האובייקט עצמו'. במקרה של שמות פרטיים קבע פרגה (שם) כי המובן נתפס על ידי כל אדם היודע במידה מספקת את השפה שאליה השם שייך. גם על פי ליונס שעסק בממד הסמנטי של השפה (Lyons, 1977: 219), השימוש בשם הפרטי נשען על זיהוים של דוברי השפה את המילה כשם פרטי.

מילות מפתח: שמות פרטיים שכיחים ונדירים, תקופות אונומסטיות, שמות חד-הברתיים
ד"ר שלומית לנדמן היא לשונית העוסקת באונומסטיקה [=חקר השמות הפרטיים] ככלי לשוני המייצג תהליכים חברתיים. היא מלמדת נושאי לשון במכללת אחווה.

1 מאמר זה מבוסס על הרצאה שניתנה ב-25.6.2014 בכנס נא"ף באוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

Nicolaisen (1995) הרחיב את תפיסת השם הפרטי לשדה האונומסטיקה, שדה חקירת השמות הפרטיים מצד שימושיהם, וטען שבמסגרת השדה הלקסיקלי ראוי לכנות את השם הפרטי name ואת שם העצם appellative, כיוון שלשם הפרטי יש משמעות אונומסטית ואילו לשם העצם ישנה משמעות לקסיקלית. לדברי ניקולייסן (שם), הגדרת השם הפרטי תלויה בשימוש הסוציו-אונומסטיים, ולכן ההבדלים המרכזיים ביניהם נוגעים למאפיינים הסמנטיים שלהם ולפונקציות השימושיות שלהם.

את הפן המעשי בשימושים החברתיים של השם הפרטי ניתן להבין באמצעות גישתו של קריפקי (1994) שחילק את הימצאותו של שם פרטי בשפה לשני סוגי אירועים. באירוע הראשון, השם הפרטי החדש שנכנס לשפה עושה זאת באמצעות הטבלה ראשונית שנשענת על הצבעה עליו כשם פרטי או על תיאורו ככזה. באירוע השני, מעמדו של השם הפרטי מוכר ליותר מדובר אחד והוראתו מועברת בתוך מעגלים חברתיים עד להתפשטות הכללית.

ככלי המצוי בשימוש חברתי משקפים השמות הפרטיים תפיסות עולם, עמדות וגם רגשות. את המעמד המיוחד של השם הפרטי כדרך להבין עמדות של שכבות נרחבות בחברה ללא תיווך של אליטות אינטלקטואליות או של אמצעי התקשורת בתקופה נתונה בגרמניה תיאר הזדהות לאומיות על רצף הזהויות היהודי/גלותי עד ישראלי ועד גלובלי, שניתן להסיק דרך גוף נתונים רחב של שמות פרטיים שניתנו ליילודים במגזר היהודי שנולדו בארץ ישראל. בדומה לויטמן (1988) טען אלמוג (1997) כי השמות הפרטיים של יילודים במגזר היהודי בימיה הראשונים של מדינת ישראל ועוד לפני הקמתה שימשו כמבע של הזדהות עם המסר הציוני של החברה המתגבשת.

מכל זאת ניתן להסיק כי כאשר מילה הופכת לשמש בחברה הישראלית כשם פרטי, היא נטענת במשמעות עודפת שמלווה בהתייחסות רגשית חברתית השמורה לסימונים מיתולוגיים, כפי שתיאר בارت (1998) את תהליך התגבשות מושגים מיתולוגיים בחברה. בارت (שם) טען כי כאשר מושג מסוים עובר בחברה נתונה מתחום הרציו לתחום האמוצינולי, הוא משמש בחברה זו כמבע מיתולוגי, כך שהשימוש במבע זה בצורה כזו או אחרת מסמן את נושאו בעיני הסביבה מבחינה חברתית.

מחקרים שנעשו בקשר להתייחסות של יהודים ישראליים כלפי השמות הפרטיים המשמשים את המגזר היהודי במדינת ישראל, אכן גילו כי הישראלים מייחסים מטענים שונים מבחינה רגשית לסוגים שונים של שמות פרטיים (דינור, 1985). איכות המטען של סוגי השמות תלויה מחד במקורם ההיסטורי, ומאידך בהיסטוריית השימוש בשם (לנדמן, 2014 א'). בקרב יהודים חילונים נמצא כי ערך נמוך במיוחד ניתן לשמות המסורתיות ששימשו את קהילות היהודים באלף השנים האחרונות, כמו: **שרה, שמואל, דבורה, מאיר** ועוד. ערך גבוה במיוחד יוחס לשמות המחודשים שחודשו מהמקורות מאז סוף המאה ה-19, כמו: **יעל, ברק, אביגיל, יוחאי** ועוד. ערך גבוה למדי ניתן לשמות החדשים שנגזרו מן העברית המדוברת במהלך מאה השנים האחרונות, כמו: **אביב, סתיו, שירה, גליה** ועוד. הדעות היו חלוקות בקשר לשמות הזרים במקורם, בין אם ניתן לייחס להם משמעות בעברית, כמו **תום ומאי**, ובין אם הם חסרי משמעות עברית, כמו: **ליאן, מיקה, ליאו** ועוד. היו שקראו לשמות אלו 'שמות מתחכמים', והיו שחיברו אותם למאפיינים ישראליים.

2. האנומסטיקה הישראלית על פי השמות השכיחים ביותר

במחקר שבדק את 6000 השמות הפרטיים השכיחים ביותר, שניתנו בשנים 1948-2007 ליילודים יהודיים בישראל על פי רישומי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, נמצאה סדירות בתנועת 135 תבניות השמות הפרטיים של הבנים ו-187 תבניות השמות הפרטיים של הבנות אל רשימות השמות השכיחים והחוצה מהן (לנדמן, 2014 א'). השמות השכיחים ביותר בחברה מסוימת חשובים במיוחד מבין כלל השמות המשמשים בחברה, כיוון שהם מהווים מראה לתהליכים חברתיים וגם למגמות אופנה מתחלפות, כפי שהדגים Evans (2007) לגבי ארצות הברית. לטיעון זה יש יתר תוקף משום שלגבי שמות אלו ידוע בוודאות כי הם עברו את שלב ההטבלה הראשונית על פי קריפקי (1994) כפי שהוזכר למעלה, והם מוכרים ביותר כשמות פרטיים בחברה. על סמך בחינת כלל השמות שניתנו ליילודים יהודיים בשנים 1882 עד 1980 על אדמת ארץ ישראל קבע Weitman (1981) כי כמות קטנה יחסית של שמות מכלל השמות שהוא בדק משמשים שלושה רבעים מהאוכלוסייה, כך שכמות גדולה מאוד של שמות משמשים מספר קטן מאוד של אנשים; מכאן שמות אלו נדירים יחסית, ואלו הם השמות שנמצאים בשלב ההטבלה הראשונית על פי קריפקי (שם).

מעקב אחרי תנועת השמות הנכנסים לרשימות השכיחים בהשוואה לתנועת השמות היוצאים ממנה על אותן משבצות זמן, העלה כי בשנים 1948 עד 2007 נמצאו שבע תקופות אנומסטיות ברשימת הבנים ושבע תקופות אנומסטיות בשמות הבנות (לנדמן, בפרסום). גבולות התקופות אצל הבנים ואצל הבנות חפפו לעתים, והתהליכים החברתיים והלשוניים שעלו מתחלופות השמות בשתי רשימות השכיחים שיקפו דמיון מסוים בין האנומסטיקה הגברית לנשית במגזר היהודי במדינת ישראל (לנדמן, שם). שמות כל תקופה התאפיינו בשייכות של רוב מספרי לאחת מן הקבוצות: מסורתיים, מחדשים, חדשים או זרים, ובמאפיינים לשוניים בולטים של השמות הנכנסים לרשימה ובמאפיינים אחרים לשמות היוצאים ממנה בתקופה נתונה. כך, למשל, בתקופה השנייה 1949-1952 נעלמו מקבוצת השכיחים השמות שאפיינו קהילות אשכנזיות, כמו **יחיאל**, **נתן**, **פנחס**, והופיעו שמות שאפיינו קהילות מזרחיות, כמו **הרצל**, **נסים**, **עזרא**, **ציון**, **רחמים**. מצב אנומסטי זה שיקף את ההתרחשות ההיסטורית באותן השנים: בני הקהילות האשכנזיות הגיעו למדינה מיד עם הכרזתה והמשיכו לקרוא ליילודים בשמות שהיו מקובלים במזרח ובמרכז אירופה. בישראל של אותם הימים הייתה אוכלוסייה של למעלה מ-600,000 יהודים, רובם יוצאי ארצות אירופה (או ילדיהם) שהגיעו בעליות הראשונה עד החמישית (שפירא, 2014). חלקם העדיפו לקרוא לילדיהם בשמות חדשים, כמו **דני**, **עוזי** ו**רותי** ופחות בשמות היהודיים המסורתיים (וייטמן, 1988; אלמוג, 1997). על פי וייטמן (1988), ניתוח השמות הפרטיים שניתנו ליילודים בשנים 1921-1944 אמנם מצביע על רוב של הורים בעלי הזדהות 'ישראלית-יילודית'. הורים אלו העדיפו שמות מקראיים חדשים שהמסורת היהודית הדחיקה אותם במהלך שנות הגלות, כמו **גירא**, **גדעון**, **יואב** ו**יעל**, וגם שמות חדשים שנוצרו מהעברית הדבורה. כפי שנראה מרשימת השמות השכיחים בסוף שנות הארבעים ובמהלך שנות החמישים, מצב זה השתנה כאשר הוקמה המדינה והגיעו אליה עולים מרחבי העולם, ומרבית השמות השכיחים עבור הבנים היו שמות מסורתיים. מאוחר יותר הגיעו עולים מקהילות אסיה וצפון אפריקה. הם הצטרפו מבחינה אנומסטית לקהילות הספרדים והמזרחיים שחיו בארץ ישראל קודם לכן והיוו חלק חשוב ביישוב הישן, אבל מיעוט באוכלוסייה היהודית הכללית בארץ (בצלאל, 2009). כאשר הגיעו העולים מקהילות אסיה וצפון אפריקה, כבר פחת מספר היילודים בני העדות האשכנזיות שקיבלו שמות מסורתיים שהיו אופייניים לעדה בשל רצונם להשתלב במדינה הציונית, ואכן וייטמן (שם) מצא כי בשנים 1951-1971 התחזקה ההזדהות הישראלית-יילודית, בעיקר דרך שימוש בשמות חדשים שנגזרו

מהעברית הדבורה. לעומת עולי אשכנז, בני הקהילות המזרחיות שאך זה הגיעו עדיין השתמשו בשמות המסורתיים, אך הם זנחו אותם בתקופות הבאות (אלון, תשל"ה).

דבר דומה וגם שונה קרה בתקופה המקבילה אצל הבנות בתקופה 1949-1951. השמות **נחמה** ו**צביה** שאפיינו את קהילות אשכנז נעלמו מרשימת השכיחים, ונכנסו אליה שמות סגולה מזרחיים - **שמחה**, **תקוה**. אולם בניגוד לרשימת השכיחים של הבנים, כבר בתקופה זו נכנסו שמות חדשים לרשימת השמות השכיחים של הבנות - שמות שהתאפיינו בסיומת -ה: **כרמלה** ו**וליאורה**, ובסיומת -ית: **אירית** ו**רונית**. גם ממצא זה מצביע על יכולתה של האונומסטיקה לשקף מצב חברתי והיסטורי (לנדמן, בפרסום), שכן בשנות הגלות היהודים בכל רחבי העולם הקפידו לכנות את בניהם בשמות יהודיים ועבריים, לרוב מהמקרא; לא כך היה לגבי הבנות, שעבורן ישנם פחות ממאה שמות נשים במקרא וחלקם הגדול נחשבו שליליים ועל כן פסולים לשימוש בעיני המסורת היהודית. על כן במהלך שנות הגלות נעשה שימוש רב בשמות זרים לבנות בכל קהילות ישראל (גומפרץ, 1956). הבחירות האונומסטיות של תקופת הגלות - שמות מסורתיים עבור הבנים ושמות מסורתיים זרים מן השפות המקומיות עבור הבנות - הועתקו בשנים הראשונות לאחר קום המדינה. הבנים קיבלו שמות עבריים מסורתיים ואילו הבנות קיבלו שמות מסורתיים עבריים וגם שמות בשפה המקומית, אלא שבמקרה מסוים זה הייתה זו העברית ולא הספרדית, הערבית או הצרפתית והרוסית כפי שהיה בעבר.

התקופה שבין 1930 עד 1960 נחשבת כתקופה המעצבת של החברה הישראלית (שפירא, 1990). חיזוק לקביעה זו ניתן למצוא במהפך האונומסטי שנראה בשמות השכיחים של הבנות ושל הבנים בשנות השישים. עד 1960 שיקפו רשימות השמות השכיחים את השמות האופייניים לעדות השונות שהגיעו בגלים למדינת ישראל, ובעיקר את השמות המסורתיים שהיו נפוצים באלף השנים האחרונות בכל קהילות היהודים (קלאר, תש"י). מרבית השמות ברשימת השכיחים היו מסורתיים: **שרה**, **אברהם**, **רבקה**, **יצחק**, **דבורה**, **אהרון**, **ציפורה**, **משה**, **בת שבע**, **שלמה**, **חנה**, **שמואל**, **בוריה**, **מאיר**, **חיה**, **חיים** ועוד. מ-1960 והלאה קפא מספר השמות המסורתיים ברשימת השכיחים על הדמויות המרכזיות ביותר של המיתולוגיה היהודית: חמש עשרה שמות בנים ושמונה שמות בנות.

עד 1960 תחלופת השמות ברשימה הייתה נמוכה מבחינה מספרית, כפי שצפוי מחברה סגורה שיש בה הסכמה רחבה על מספר ערכים מצומצם (Wilson, 1998). חברה סגורה שכזו הייתה מדינת ישראל בראשית ימיה, כאשר ההזדהות היהודית הייתה דומיננטית בקרב מרבית אזרחי ישראל היהודים, בעיקר בקרב העולים שהגיעו מרחבי העולם. שפר (2009: 22) טען כי עוד במאה ה-19 באירופה, שם נולדה התנועה הציונית, היא התבססה על זיקה חזקה ללאומיות היהודית: '... וכן תחת השפעה חזקה מאוד של ההשכלה... נוסחה ונפוצה גרסה מודרנית של לאומיות יהודית, שחלקה היה מבוסס על רעיונות ומחויבויות חילוניות'. הזיקה לזהות היהודית הפכה להיות מרכזית בשנותיה הראשונות של מדינת ישראל, בעיקר בזכות גלי ההגירה שהגיעו בשנים אלו (שפירא, 2014: 240): 'ניצני הזהות המקומית נשטפו בגלי העלייה הגדולה שהגיעה לארץ בראשית שנות החמישים. המהגרים שזה עתה הגיעו היו זרים למנטליות המקומית. הזיקה למסורת ולדת, שאפיינה עולים רבים... הזיקה לעם היהודי הייתה מרכיב מרכזי בזהותם של כל העולים, שעצם עלייתם לארץ נבעה ממנה'.

התחלופה הנמוכה של השמות שמאפיינת חברה לא פלורליסטית על פי וילסון (שם) נראתה בתקופה השלישית של הבנים, 1953-1959, כאשר נעלמו שמונה שמות מהרשימה ונכנסו במקומם שמונה שמות. דבר דומה קרה בתקופה המקבילה של הבנות, 1952-1959: נעלמו 11 שמות ונכנסו במקומם 11 שמות. בניגוד חריף לכך, בתקופה הרביעית שהחלה ב-1960 טולטלה הרשימה, ולמעלה

ממחצית משמות הבנים והבנות התחלפו. ב-1960 החלה התקופה האונומסטית הרביעית בשתי רשימות השכיחים, של הבנים מ-1960 עד 1973 ושל הבנות מ-1960 עד 1970. 27 שמות בנים נעלמו והופיעו 31 שמות, ברשימת הבנות 33 שמות נעלמו והופיעו 26 שמות (חלק משמות הבנות הופיעו ונעלמו בתקופה זו). בשנות השישים נעלמו מרבית השמות המסורתיים מרשימת השכיחים של הבנים ובמקומם הופיעו שמות מחדשים ובעיקר חדשים. על פי ההתרחשות האונומסטית ניתן להבחין כי שנות השישים סימנו את המעבר החברתי מגלי מהגרים לחברה אחת, שבו היתר אימצה ערכים מוסכמים לגבי אסתטיקה אונומסטית. כ-26% מהשמות שהופיעו ברשימת הבנים בתקופה זו היו חד-הברתיים. באופן פרדוקסלי, דווקא התהליך האונומסטי של שנות השישים, שהצביע על התגבשות חברתית, הוא זה שהראה גם על ניתוק מערכי היהדות שהיו משותפים לגלי העולים, ועל פתיחות חברתית כלפי מגמות הזדהות שונות ומגוונות המאפיינת חברה פלורליסטית באופייה.

3. השמות החד-הברתיים

מספרם של השמות החד-הברתיים בתוך המילון הכללי של שמות העצם ושמות התואר בעברית נמוך למדי, 1.2% מכלל השמות (כהן-גרס, תשנ"ז). כבר במקרא ישנו מספר קטן של שמות חד-הברתיים. הידועים ביותר בהם: **גד, דן, רות, שם**, לצד אלו הופיעו מעט יותר שמות חד-הברתיים של דמויות גבריות שוליות, כמו: **און, בן, הוד, חן, צוף, צור, רם** ועוד. אפשר שבמקור שמות אלו היו ארוכים יותר, כיוון שהיו מורכבים יחד עם רכיב תיאופורי (כינוי אלוהות), אך אחד מרכיביהם נשל והם נותרו חד-הברתיים, כפי שהדגימו הלצר ואוחנה - למשל בשם גד (תשל"ח). השם **גד** המקראי עשוי להיות קיצור של: **אבנד, גדיהו** או **גדיו, גדמלכ** ועוד. במקרא נמצאו כ-40 שמות חד-הברתיים, כך שהאחוז היחסי של החד-הברתיים בקרב כלל השמות הפרטיים נמוך אף מזה של השמות החד-הברתיים במילון שמות העצם הכללי של העברית.

אפשר שהשמות החד-הברתיים המקראיים הצביעו על תווית חברתית שכוונתה הייתה לשקף את מעמדו הנמוך של האדם שנשא את השם, תווית כזו עשויה להתבטא באיקוניות של ההפחתה בשפה כפי שהוגדרה על ידי אפרת (2014). איקוניות של הפחתה מתייחסת לקשר אפשרי בין המסמן המילולי לאובייקט המסומן בעולם הממשי. אפשר שאדם שמעמדו נמוך יותר נשא שם קצר מבעלי מעמד גבוה כדרך לקבוע הקטנת המסמן על מנת להביע קוטן בעולם, אולי לא במקרה דווקא שמותיהם של בני שפחות יעקב, **גד ודן**, היו שמות חד-הברתיים. הקיצור החד של שמות אלו לעומת שמות אחיהם מרובי ההברות והצלילים, כמו **יוסף, יהודה ובנימין**, אולי ייצג את מעמדם הפחות של בני השפחות לעומת בני נשות יעקב, לאה ורחל.

בתקופת הגלות נוצרו בקהילות השונות מספר קטן של שמות סגולה שמטרתם הייתה להגן על היילוד ולהביע כיסופים לגאולה, כמו **חיה, חיים, נחמה, ציון, שמחה, שם-טוב** ועוד (גומפרץ, 1956). מיעוט זעיר מבין שמות אלו היה חד-הברתי: **דב, חי** (לאשה), **טוב** והכינוי - **תם**. בשנים הראשונות שלאחר קום המדינה נכנסו מספר שמות חד-הברתיים, מסורתיים ומחדשים, לרשימת השמות השכיחים של הבנים. כך נמצאו ברשימת השכיחים השם המסורתי **דב** ושני שמות בעלי הברה וחצי - **זאב וצבי**. כמו-כן הגיעו לרשימת השכיחים גם שמות מחדשים - **בן, דן**, ושם חדש - **רון**. השמות המחודשים והשם החדש, עם היותם עבריים במקור, רווחו באנגלית, שפת השלטון עד לא מכבר, כך שאולי נלקחו מאנגלית. ממצבת השמות הזעירה של שמות הסגולה והשמות החד-הברתיים השכיחים בשנים הראשונות למדינה אפשר ללמוד שבעבר הרחוק וגם הקרוב הייתה שכיחותו של השם החד-הברתי באונומסטיקון העברי/יהודי נמוכה ביותר.

משנות השישים התבלטו השמות החד-הברתיים ושכיחותם עלתה בהרבה. מבחינה לשונית, בעברית הישראלית יש לשמות החד-הברתיים יתרון כשמות שעוקפים את בעיית ההטעמה. הטעמת השמות הפרטיים היא נושא שנדון במספר עבודות בלשוניות לאור העובדה, שבעבר חלק גדול של השמות הפרטיים בישראל נהגו מלעילית ואילו בימינו ישנה הקפדה יתרה על הגייה מלרעית עד כדי שיבוש ההגייה המקראית במקרה של השמות **אוהד**, **בועז**, **דולב** ועוד (רודריג שורצולד, תשנ"א), ובחמישים השנים האחרונות, כאשר ההורים הישראליים בוחרים את שמות ילדיהם בקפידה ופחות קוראים את שמם לזכר קרובים מבוגרים, בולט הדבר במיוחד (בורשטיין, 2010). בשנים הראשונות של המדינה רווחה ההגייה המלעילית, אולי בהשפעת היידיש או ההגייה האשכנזית (רוזנהויז, שם). אך אפשר שההגייה המלעילית הפכה להיות כה נפוצה מתוך מטרה מעשית, כדי שלא לבלבל בין השם הפרטי, שנהגה מלעילית, ובין שם העצם הכללי, שנהגה מלרעית, כמו במקרה של השמות שהם גם שמות עצם כלליים: **אורה**, **ברכה**, **ברק**, **גאולה**, **מתן**, **ניצה**, **עדי**, **תהילה** (רודריג שורצולד, שם).

3.1 השמות החד-הברתיים בתקופה הרביעית

קבוצה גדולה מבין השמות שנכנסו לרשימת השמות השכיחים ביותר של הבנים בתקופה הרביעית היו שמות חדשים חד-הברתיים. השמות החד-הברתיים שנכנסו בתקופה הרביעית הם ברובם שמות עצם ממין זכר בעלי הברה אחת, חלקם מביעים רגשות ותכונות חיוביים וחלקם קשורים לטבע, כמו **גיא**, **גיל**, **גל**, **טל**, **ניר**, **רן**, **שי**, ולכאן אולי שייך גם **דרור**, השם בעל ההברה וחצי. רק שם חד-הברתי אחד שרד ברשימה בתקופה זו מבין השמות ששהו בה בתקופות הקודמות - **דן**.

לעומת הממצא הבולט שברשימת שמות הבנים השכיחים בתקופה הרביעית נמצאו רק מספר קטן של שמות חד-הברתיים ברשימת הבנות. השם המיוחד ששהה ברשימה מ-1948, **רות**, והשם החדש שנכנס לרשימת הבנות בשנות השישים שנה אחת לפני שנכנס לרשימת הבנים השכיחים - **טל**.

בדיקת כ-5500 תבניות של השמות הנדירים ביותר מאותן השנים שניתנו ליילודים יהודיים בשכיחות מספרית של שלושה עד עשרה שמות בשנה (לנדמן, 2014), העלתה כי המספר היחסי של השמות החד-הברתיים בקרב השמות הנדירים, שלא כמו בשמות השכיחים, היה גבוה למדי כבר מ-1948. אין בכך כדי להפתיע, שהרי תהליכים שנצפו בנקודת זמן מוגדרת ברשימת השמות השכיחים נמצאו בדרך כלל תקופה אחת או שתיים קודם לכן ברשימת הנדירים (לנדמן, שם).

שמות חד-הברתיים במספר גדול יחסית הופיעו ברשימת השמות הנדירים של הבנים ושל הבנות כבר ב-1948 ובמהלך שנות החמישים עוד לפני שנכנסו במספרים גדולים לרשימת השמות השכיחים של הבנים. שמות הבנים הנדירים היו מסוגים שונים: מסורתיים - **טוב**, מחודשים - **און**, **הוד**, **חן**, **צור**, **שם**, חדשים - **אור**, **אל**, **בר**, **גיא**, **גור**, **גיל**, **גל**, **דור**, **זיו**, **יום**, **יון**, **ניב**, **ניר**, **עוז**, **פז**, **צח**, **רז**, **תום**. שמות הבנות היו מחודשים, זרים ובעיקר חדשים: מחודשים - **חן** - [שם] גבר במקרא, שלפי Demsky (2011), אינו שם מקראי במקור אלא טעות סופר שהתקבלה כשם גבר במקרא; חדשים - **אור**, **גיל**, **גל**, **זיו**, **לי**, **מור**, **רון**, **שיר**, וזרים - **ריין**. מבחינה מספרית, נמצאו הרבה יותר שמות בנים כאלו מאשר שמות בנות. מרביתם של שמות אלו הם שמות עצם ממין זכר שבדרך כלל מביעים תכונות ורגשות חיוביים וחלקם מתייחסים לעצמים בטבע.

חלק מהשמות החד-הברתיים הם דו-מיניים, על פי ארבע רשימות השמות. היו שמות שנמצאו ברשימת הנדירים של הבנות ובאותו הזמן כבר נכנסו לרשימת השכיחים של הבנים, כמו **גיא**, **גיל**, **גל**, שם אחד שהה ברשימת הנדירים של הבנות לאחר שכבר נעלם מרשימת השכיחים של הבנים - **רון**. ארבע שמות אלו הם עדות לכך כי המעבר הדו-מיני הנפוץ בין הרשימות הוא מהבנים לבנות. כמו-כן,

נמצאו שמות ששהו בו-זמנית בשתי רשימות הנדירים, של הבנות ושל הבנים: מחודשים - **חן**, חדשים - **אור**, **זיו**. ניתן לומר כי יותר מכל קבוצת שמות אחרת עברו השמות החד-הברתיים בקלות יתר משמות הבנים לשמות הבנות בתקופה שעד 1960. יחד עם זאת, יש לציין כי שמות מסוימים הופיעו בו-זמנית אצל הבנים ואצל הבנות - **טל** בשמות השכיחים, **חן**, **אור** ו**זיו** בשמות הנדירים, יש לזכור כי השמות הנדירים נמצאים בשלב ההטבלה הראשונית על פי קריפקי (1994), כאשר אין לדעת אם ההורים גזרו או גילו את השם בעצמם או העתיקו אותו מאחרים.

בשנות השישים, בתקופה הרביעית, המשיכו שמות חד-הברתיים חדשים להיכנס במספרים גדולים לרשימת השמות הנדירים של הבנים - **אוד**, **דין**, **מור**, **נוי**, **נס**, **עז**, **רום**, **שיר**, **תור**, ואף שם זר אחד - **מאי**, אם כי האחוז היחסי שלהם היה רק 8% מבין כלל השמות, פחות מזה של השמות השכיחים. גם לרשימת שמות הבנות הנדירים נכנסו שמות חד-הברתיים חדשים, אם כי מעט פחות - **בר**, **דור**, **היא**, **פז**, **רז**, **שי**, וגם השמות הזרים - **מאי** ו**וסי**, והאחוז היחסי שלהם מבין כלל השמות היה רק 5%. נמשכה המגמה של מעבר מרשימות הבנים לרשימת הבנות בשמות - **בר**, **דור**, **פז**, **רז** ו**שי**. כמו בתקופות הקודמות נמצא שם אחד שהופיע בו-זמנית בשתי רשימות הנדירים - **מאי**, אך במפתיע, ניכרה מגמה חדשה של מעבר מרשימת הבנות לרשימת הבנים, כמו בשמות - **מור** ו**שיר**.

בתקופה החמישית, שהתרחשה בשמות הבנים בשנים 1974-1982 ובשמות הבנות בשנים 1971-1983, נכנס רק שם חד-הברתי מחודש אחד לרשימת השמות השכיחים של הבנות - **חן**, ובתקופה זו לא נכנסו לרשימת השמות השכיחים של הבנים שמות חד-הברתיים. בניגוד לכך, המשיכו שמות חד-הברתיים, בעיקר חדשים, להיכנס לרשימת השמות הנדירים של הבנות ושל הבנים. בין השמות החד-הברתיים שנכנסו לרשימת שמות הבנות הנדירים ניתן למצוא את השם המסורתי לבנות - **חי**, ויחד עמו את הכינוי המסורתי לבנים - **תם**, אולי על שם רבנו תם, אם כי אפשר שהגיית תם היא תום. שמות חד-הברתיים אחרים שנכנסו לרשימת הנדירים של הבנות הם השמות החדשים - **גת**, **דר**, **ים**, **מי**, **נוי**, **ניר**, **שר**, **תום** ו**תות**. יחסית לרשימת הבנות נכנסו מעט שמות כאלו לרשימת השמות הנדירים של הבנים - **זך**, **ים**, **תם**, **שר**, אולי כסימן לבאות, כאשר בתקופה השישית נכנסו יותר שמות חד-הברתיים לרשימת השמות השכיחים של הבנות. כפי שנראה, נמשכה הנטייה לקחת שמות שהופיעו בתקופות הקודמות ברשימת הבנים, כמו **תום** ו**ניר**, אך נמשכה גם המגמה השוויונית של הופעת שמות בו-זמנית ברשימות שמות שני המינים, כמו **ים** ו**תם**.

3.1 השמות החד-הברתיים בתקופה השישית

בתקופה האונומסטית השישית שהתרחשה בשנים 1983-1992 ברשימת הבנים, ובשנים 1984-1994 ברשימת הבנות, נכנסה קבוצה גדולה יחסית של שמות חד-הברתיים לרשימת השמות השכיחים של הבנות ובמקביל, כפי שקרה בתקופה הקודמת בשמות הנדירים, נכנסה קבוצת שמות חד-הברתיים גם לרשימת השמות השכיחים של הבנים, אם כי במספר קטן יותר. השמות החד-הברתיים שנכנסו לרשימת שמות הבנות השכיחים היו שמות עצם חדשים שהביעו תכונות ורגשות חיוביים וגם קשר לטבע. 23% מהשמות שנכנסו לרשימת השמות השכיחים של הבנות בתקופה זו היו חד-הברתיים - **אור**, **בר**, **גל**, **לי**, **נוי**, **שיר**, והשם הזר - **מאי**. 40% מהשמות שנכנסו בתקופה זו לרשימת השכיחים של הבנים היו שמות חד-הברתיים, השמות המחודשים - **בן** (חזר לרשימה לאחר שנים) ו**חן**, והשמות החדשים - **אור**, **בר**, **דור** ו**תום**. שמות הבנים דמו מצד תכונותיהם לאלו של הבנות, הם חדשים ברובם, והם שמות עצם ממין זכר בעלי תכנים דומים שנלקחו מהשדה הסמנטי של הטבע או של תכונות ורגשות חיוביים. המגמה השלטת עתה ביחסים בין שתי הרשימות היא המגמה השוויונית, כיוון שלראשונה נמצא שם שהופיע בתקופה קודמת בשמות הבנות השכיחים ורק לאחר

מכן בשמות הבנים - **חן**. כמו כן, לראשונה ישנם יותר שמות שהופיעו בו-זמנית בשתי הרשימות, **אור** ו**בר**, מאשר שמות שנלקחו מרשימת הבנים - **גל**.

ברשימת השמות הנדירים של הבנות נמצאו השמות המחודשים - **הוד** ו**צופי**, השמות החדשים - **אל**, **גיא**, **דין**, **זר**, **לב**, **מיי**, **נוב**, **נוף**, **נור**, **ניב**, **סוף**, **רום**, **רן**, **שיא**, **תו**, והשמות הזרים - **ליר** ו**סאן**. ברשימת הנדירים של הבנים נמצא השם המחודש - **צופי**, רוב של שמות חדשים - **גב**, **גון**, **גן**, **דר**, **הד**, **חוף**, **לב**, **נוף**, **נור**, **סוף**, **עד**, **צוק**, **ריף**, והשם הזר - **ליר**. כפי שנראה נמשך המעבר מרשימות הבנים אל הבנות, כמו בשמות **אל**, **גיא**, **דין**, **הוד**, **נוב**, **ניב**, **רום** ו**רן**. השימוש בצורות גבריות במובהק התחזק, לראשונה מכילים שמות אלו לא רק שמות עצם בזכר אלא גם צורות בינוני בזכר - **רן**, לראשונה גם נעשה שימוש בתוכן זכרי מובהק בשם **סאן** שמשמעותו בעברית היא 'בן', אם כי המשמעות עשויה להיות גם 'שמש'. מספר גדול של השמות מייצגים מגמה שוויונית של כניסה בו-זמנית לשתי הרשימות - **לב**, **ליר**, **נוף**, **נור**, **סוף** ו**צופי**, ורק שם אחד הופיע קודם ברשימת הנדירים של הבנות - **דר**.

שתי הרשימות של השמות הנדירים הכילו מספר גדול של שמות חד-הברתיים. בתקופה השישית נמצאו יותר שמות בנות חד-הברתיים ברשימת השכיחים, אך האחוז היחסי של שמות כאלו היה גבוה בהרבה אצל הבנים. באופן דומה, גם ברשימת השמות הנדירים האחוז היחסי של החד-הברתיים היה גבוה יותר אצל הבנים 28% מבין השמות הנדירים של הבנים בתקופה השישית היו חד-הברתיים, אך רק 11% מבין השמות הנדירים של הבנות היו כאלו.

4. דיון

על פי הנתונים של השמות השכיחים ביותר ושל השמות הנדירים נראה כי היו שנים שהישראלים העדיפו שמות חד-הברתיים, ואלו נכנסו במספרים גדולים לרשימות השמות השכיחים, אם כי ניתן להבחין כי ההעדפה זו הייתה תלויה מגדר. בתקופה הרביעית של שמות הבנות, 1960-1970, נכנסו לרשימת השמות השכיחים רק שם אחד חד-הברתי, ואילו שמות רבים כאלו נכנסו לרשימת שמות הבנים השכיחים. דבר דומה קרה בשמות הנדירים, כאשר באופן יחסי פחות שמות חד-הברתיים נכנסו לרשימת הבנות. בתקופה השישית נכנסו שמות רבים חד-הברתיים לרשימות שמות הבנים וגם לרשימות שמות הבנות, אם כי עדיין ניכר ששמות אלו מקובלים יותר עבור הבנים מבחינת גובה האחוז היחסי שלהם בתוך כלל השמות שהופיעו באותה התקופה ברשימות. גם בירנבוים (תשס"א) מוצא כי משקלם של השמות החד-הברתיים כשמות פרטיים בקרב ילדי דתיים-לאומיים וחילוניים ילידי 1983-1992 גדול בהרבה מהאחוז של שמות אלו במילון שמות העצם של השפה העברית על פי כהן-גרוס (תשנ"ז). כיצד ניתן להבין תופעה זו? האם השם החד-הברתי עשוי להצביע על תהליכים עמוקים בחברת מהגרים בעלי הגדרת זהות משותפת, יהודית, שבזמן קצר ביותר הסתגלו להגדרות זהות רחבות יותר כחלק מתהליך ההסתגלות למדינה הציונית? או אולי התופעה התחזקה על רקע תהליכי הפילוג החברתי שעברה ישראל מתחילת שנות השמונים לקבוצות שונות מבחינה דתית ואתנית?

וייטמן (1988) הראה כי שמות פרטיים של יילודים יהודיים שנולדו על אדמת ארץ ישראל במאה השנים מ-1882 עד 1980, הצביעו על מגמות מתחלפות של תחושות ההזדהות הלאומיות של הוריהם. מניתוחו של וייטמן (שם) עלה כי שמות פרטיים אינם מודבקים לנושאים באופן אקראי, אלא הם משקפים נטיות חברתיות, ומתוך התייחסות אליהם כאל קורפוס ניתן להסיק מסקנות מרחיקות לכת לגבי תהליכי ההזדהות הלאומית בחברה היהודית בישראל. את שנות השישים, התקופה הרביעית בשמות הבנות והבנים (לנדמן, בפרסום), אפיין וייטמן (שם) כעשור האחרון של ימי

'הבדלנות' הצברית, ביטוי שמשמעותו התבדלות מן העולם היהודי המסורתי מחד, והתנכרות לעולם הרחב מאידך. ואמנם ברשימת השמות השכיחים של שני המגדרים התאפיינו שנות השישים כעשור התגבשות היצירתיות באונומסטיקה הישראלית (לנדמן, שם).

שתי שאלות עולות מהנתונים, האחת - מדוע נכנסו השמות החד-הברתיים בקבוצה גדולה לרשימת השמות השכיחים בתקופות מוגדרות, והשנייה - מדוע השמות החד-הברתיים נתפסו בעיקר כשמות גבריים כפי שמשקפות רשימות השמות השכיחים והשמות הנדירים.

ראיונות שנערכו עם 45 אימהות ואבות יהודים חילוניים ילידי הארץ בקשר לתהליכי השיום של ילדיהם, אכן העלו כי הורים בחרו שמות לילדיהם על פי תחושת מקומם על פני הסקלה החברתית הישראלית (לנדמן, 2014). המרואיינים היו בגילים שונים וממגוון שכבות סוציו-אקונומיות, מאילת בדרום ועד כרמיאל בצפון. הראיונות היו חצי מובנים ונתחו על פי גישת הניתוח האיכותני של שקדי (2010), גישה שאינה שואפת להוכיח או לבסס תאוריה אלא רק להציג את עולמם של מרואיינים מסוימים.

הממצאים מן הראיונות יחד עם ההתבוננות בנתוני השמות הפרטיים הצביעו על כך ששמות אינם נבחרים באקראי. בתוך תהליך השיום, גוף גדול של שמות נדחים ומספר גדול מאוד של שמות אינם מוכללים מלכתחילה בתהליך הבחירה. הבחירה בשמות חד-הברתיים המנוגדים בצורה חריפה מבחינת צליל, צורה ותוכן לשמות המסורתיים נעשתה על ציר ההזדהות הישראלי באופן מובהק. בשנות השישים, בתקופה הרביעית שהייתה תוצאה של הגיבוש החברתי הישראלי על פי הממצאים האונומסטיים (לנדמן, בפרסום), נעשתה הבחירה בשמות חד-הברתיים לבנים בעיקר בציר הישראלי; וכך הבחירה בישראליות ביטאה דחייה של הציר היהודי/מסורתי.

העובדה שהשמות החד-הברתיים הם המנוגדים ביותר לשמות המסורתיים עלתה מדברי המרואיינים שהעדיפו, כמעט ללא יוצא מן הכלל, שמות קצרים (לנדמן, 2014). העדפת שמות קצרים על ידי ישראלים עלתה גם ממחקרה של רום (2010) שמצאה שנשים ישראליות מעדיפות שמות קצרים כשמות משפחה. בעקבות בורדייה (Bourdieu, 1979) היא ייחסה זאת למניעים אסתטיים המשקפים תודעה מעמדית או עמדה תרבותית. בורדייה (שם) תיאר כיצד מתקבעים טעמים חברתיים שונים מתוך שייכות למעמד סוציו-אקונומי ומתוך היחשפות למערכת החינוך לאורך תקופות זמן משתנות. שם התואר 'קצר' כתכונה חיובית של שם פרטי הוזכר בדברי רוב המרואיינים (לנדמן, שם). כך דיווחה א' על שמות ילדיה, **בן ולי**: 'אנחנו אוהבים שמות קצרים'. בדומה אמרה ב' על השם **יעל**: 'שם קצר ויפה, ויש לו את כל המעלות'. ג' הגדיר את שמות שלושת בניו, **רוני, בן ועדי**: 'כל השמות הם קצרים וקולעים'; ו-ד' הנגיד את השם **יהב** לשם מסורתי: 'גם שם קצר, את יודעת, לא **ירוחם**. חמש שש אותיות זה ארוך, אנשים רוצים קליל כזה, נקלט וזורם מה שנקרא'.

כמה קצר צריך להיות השם היפה? כדי שיהיה 'יפה' עבור מרואיינים מסוימים קצר הוא שם חד-הברתי. כפי שאמרה ה' לגבי **לי ותם**: 'שמות קצרים. הברה אחת כי זה קצר, קליל, קולע, ישראלי'. וכך הגדירה זאת גם ו' בקשר לשמות **גל, רון ואור**: 'הברה אחת, הפשטות והצניעות בשם'.

על פי הנתונים האונומסטיים, שנות השישים היו שנים של התגבשות חברתית בישראל. גלי המהגרים שהגיעו מרחבי העולם ולרוב הגדירו עצמם דרך הזהות היהודית שלהם, נפתחו לקבלת הזהות הישראלית שאותה תפסו כמנוגדת לזהות היהודית, כפי שמצא גם וייטמן (1988) מתוך חקר האונומסטיקה הישראלית לאורך מאה שנים. בתקופה זו של התגבשות חברתית הפך הדימוי של הצבר בעל 'שפת הדוגרי, החספוס והבוטות' (אלמוג 1997: 333) למודל חיקוי עבור חלק גדול מהאוכלוסייה. ילידי ארץ ישראל כונו בחיבה 'צברים', ולהם ייחסה הקמת המדינה, כפי שביטא

אלתרמן בשירו 'מגש הכסף'. הצברים התאפיינו בגבריות ובמראית עין של חברמניות (אלמוג, שם). 'הצבר הלוחם היה סמל לדגם חדש של אדם, המנוגד כמעט בכול ליהודי הגולה, ... ספרו של משה שמיר **במו ידיו - פרקי אליק**, ש[הוא] פרסם לזכר אחיו שנפל במלחמת העצמאות, מתחיל במילים: "אליק נולד מן הים". משפט זה היה לאייקון ספרותי, המגדיר לכאורה את אפיים של הצברים, ילידי הארץ: מי שנולדו מגלי הים, על חופיה של תל אביב, ללא עבר, ללא זיקה לעם היהודי. לשווא טען משה שמיר שלא לכך התכוון...'. (שפירא, 2014: 238). הצברים הקשוחים והלאקוניים נתפסו כאנשים מרובי מעלות שביניהן גם מעלת הצניעות: 'פשטותו של הלוחם העברי הייתה גם סמל לחספוס חיזוני המסתיר את מורכבות פנימית... וכן לטוהר מידותיו ולצניעותו של העושה מלאכתו ההרואית חרש' (אלמוג, שם: 340). תכונות הפשטות והצניעות המצויות בדימוי החיובי של הצבר על פי אלמוג (שם) ועל פי שפירא (שם) תואמות את דבריה של ו', כפי שצוטטו למעלה, בקשר לפשטות ולצניעות של השמות החד-הברתיים שבחרה לילדיה.

השמות החד-הברתיים שנכנסו לרשימה בשנות השישים שיקפו אפוא הזדהות עם דמות הצבר שהפכה למיתוס בחברה הישראלית הצעירה, ולכן נכנסו בעיקר לרשימת הבנים. ב-1948 שותפו גם נשים ביחידות הלוחמות (אלמוג, שם), אך הדימוי הגברי במודגש של הצבר גרם להופעתם של שמות אלו ברשימת הבנים. את דמותו של הצבר הלאקוני והקשוח הציגו בשנות החמישים הטקסטים המכוננים, **הוא הלך בשדות** של שמיר ו**בערבות הנגב** של מוסינזון (אלמוג, שם). 'אולי מפני שמעולם לא קיבלתנו מכות מגוי מבלי 'למרוח' לו בחזרה. אנחנו אוהבים את החיים בלי תסביכי נחיתות... - פשוט ובלי חכמות!' (**בערבות הנגב**: 73). ה'אנשים הפשוטים' הללו היוו בתודעה הציבורית הישראלית את היפוכם של היהודים הגלותיים (אלמוג, 1997), אותם יהודים שיוצגו בשנות השישים בשמות המסורתיים.

הדחייה הישראלית כלפי הדימוי היהודי המסורתי כפי שהוא מיוצג בשמות המסורתיים עלתה מראיונות ההורים בצורה חזקה, גם במקרים שההורים הגדירו עצמם כאנשים המכבדים את המסורת היהודית. ז', שהתייעץ עם רב לגבי שמותיהם של כל ילדיו, סירב בכל זאת לקרוא לבנו **יוחנן** על שם חמיו: 'כי אנחנו לא שייכים למגזר דתי, זה לא מקובל עכשיו לקרוא לילד **זרובבל**'. ח' הגדיר את שמו המסורתי כך: 'ח' זה גם יוצא דופן אבל במובן סופר דופר שלילי'. בכאב סיפרה גם ט' על שמה: 'אני כל החיים ט' פ-... וזה כבוד...'; ו-י', שדחתה שם שאמה ביקשה לתת לזכר אחד מאבותיה, העירה: 'לקרוא לילד **זאב** זה היה בלתי אפשרי, זאב זה שם של פעם, שם... נשמע נורא'. בניגוד חריף לכך העריכו המרואיינים את תכונת הישראליות של השמות, כפי שאמר כ' על שמות ילדיו, **יעל, ענת, עודד ונועה**: 'כל ארבעת השמות שאנחנו בחרנו - בכל אופן יש בהם משהו ישראלי'. עם זאת, ה'ישראליות' התבררה כתכונה גמישה, כפי שהגדיר אותה ל' בקשר לשם **מיקה**: 'סביב השיר, ... אז יש לזה חלק מהארץ-ישראליות. הקטע של אם השם הוא חלק מהיהדות פחות, אני חושב, עניין אותנו. אני חושב שהקטע של הארץ-ישראליות מאוד קסם לנו'. העובדה שהשם מיקה היה בעבר במספר קהילות קיצור של השם המסורתי מרים לא הייתה ידועה ל', שהתנכר מכל וכול לקשר בין השם לבין מקור יהודי.

תהליך שונה, ממניעים שונים, נראה בשמות החד-הברתיים שנכנסו לרשימות השמות השכיחים של הבנים וגם של הבנות. בתקופה השישית של שמות הבנות והבנים, מתחילת שנות השמונים ועד תחילת שנות התשעים, הבחירה בשמות החד-הברתיים, בעיקר עבור הבנים אך גם עבור הבנות, שיקפה הזדהות עם תהליכי הגלובליזציה. בתחילת שנות השבעים תם עידן 'הבדלנות הצברית', כפי שקרא לכך וייטמן (1988), והחלה ההיפתחות כלפי העולם. ואכן, מחקר שבדק את שפתם של בני

הקיבוצים לעומת בני העיר בתחילת שנות התשעים מצא בשתי הקבוצות בקיאות גדולה בלקסיקון כלי התקשורת ושעות צפייה רבות בתוכניות טלוויזיה 'יאפיות', כמו 'פרקליטי אל. איי' ועוד (אלמוג, 1993).

כמו-כן בסוף שנות השבעים החל עידן הניו ז'ורנליזם בישראל (אלמוג, 2004). בעשור זה החלה האנומסטיקה הישראלית להיפתח לעבר העולם הגדול, בעיקר כלפי המערב (וייטמן, 1988). עידן הניו-ז'ורנליזם בישראל התבסס בין היתר על הכתיבה המקומונית שחיקתה מקומונים אמריקניים. שפת הכתיבה במקומונים בישראל ומאוחר יותר גם בעיתון הארצי **חדשות**, שנתפס כחדשני ו'סקסי', הייתה שפה דיבורית 'ישירה, בלי לעדן', שהיו בה מאפיינים של שפת תסריטים. '... לכאורה זו הייתה שפה רזה, חסכונית, סחבקית, נקייה מעיטורים...' (אלמוג, 2004: 139-140). אפשר שהרזון של השפה לא היה רק תוצאת האמריקניזציה של השפה, כפי שכינה זאת אלמוג (שם: 156), אלא מאפיין חברתי עמוק יותר. ב-1986 הוצגה במוזיאון תל אביב לאמנות תערוכה שעוררה הדים רבים. אוצרת התערוכה, שרה ברייטברג סמל, קראה לה 'כי קרוב אליך הדבר מאוד: דלות החומר כאיכות באמנות הישראלית'. התערוכה חקרה את עבודתם של אמנים מובילים, ילידי הארץ ותושבי תל אביב. לטענת האוצרת, התאפיין סגנון עבודתם של אמנים אלו בחומרים דלים ששיקפו באופן ויזואלי את תפיסת הצבריות המנותקת מהעושר התרבותי של המרכזים באירופה וגם מן היהדות ומן הציונות. הביטוי 'דלות החומר' הפך למטבע לשון שהתגלגל בתיאורי תחומים רבים הנוגעים למתרחש בחברה הישראלית, ואפשר שהוא הגיע למקומונים ובעקבותיהם גם לאנומסטיקה הישראלית באותה התקופה.

מבחינה אנומסטית, התוצר הקרוב ביותר לסגנון 'העברית הרזה' שהחל להתפשט בעיתונות הישראלית מסוף שנות השבעים, והייצוג האנומסטי החזק ביותר ל'דלות החומר' הוא השמות החד-הברתיים. ברוח זו התייחסו אליהם המרואיינים: 'קצר וקולע', 'פשטות' 'זורם' 'קצר, קליל, קולע' ועוד. השמות החד-הברתיים בתקופה זו נועדו לשקף שפה פשוטה ונקייה בדומה לזו שהגיעה לסף ביתם בכל יום שישי דרך כתבות המקומונים ה'סקסיים'.

כפי שהוצג למעלה, השם החד-הברתי עדיין נתפס, על פי האחוז היחסי שלו, כגברי יותר בעיני הישראלים, אם כי הוא ניתן גם לבנות, בעיקר בעקבות הבנים. במקרא לא נמצאה חלוקה אנומסטית ברורה על פי מגדרים, להיפך, נמצאו מספר שמות ששימשו את שני המגדרים: **אביה**, **אביחיל**, **שלומית** ועוד (רוזן, תשמ"ב). הערבוב המגדרי במקרא בלט במיוחד דרך השימוש בצורנים נקביים ובשמות ממין נקבה לזכרים, כמו: **אלה**, **דקלה**, **נוגה**, **עטרה** ועוד, ובשימוש בשמות ממין זכר ובעלי צורנים זכריים לנשים: **אביטל**, **אחינועם**, **יעל** ועוד (ארזי, 1982). המסורת היהודית דחתה ערבוב מגדרי ודקדוקי שכזה (הכהן, 1991), ואכן בישראל המודרנית נפוץ שימוש בשמות דו-מיניים בחברה החילונית יותר מאשר בחברה הדתית-לאומית (בירנבוים, תשס"א).

Barry & Harper (1993) טענו כי דו-מיניות של שמות פרטיים מתחילה במעבר משמות בנים לשמות יוניסקס, שמות דו-מיניים, שמשמשים את שני המינים. לאחר זמן הופך השימוש בשמות דו-מיניים את השמות לנקביים מדי עבור הבנים, והתוצאה הסופית היא הפיכתם של השמות הדו-מיניים לשמות בנות. ברמן (1992) דיווחה כי בלשון הילדים נמצאו סממנים של התמתנות הבחנת המין בעברית חדשה, כהיעלמות הסיומות -נה בפעלי עתיד. גם רוזנהויז (2003) הבחינה כי השימוש בלשון זכר הופך לגנרי בישראל, ובכך היא תלתה את הידלדלות הסיומות הנקביות בשמות הפרטיים, כמו -ה, -ית ו-ת במדגם שמות שהיא ניתחה. מוצ'ניק (2012) מצאה לשימוש הגובר בשמות דו-מיניים שורשים חברתיים. היא טענה כי בעברית המין הנקבי הפך למסומן בגלל

מעמדם החברתי העדיף של הגברים לעומת הנשים, וכך השימוש בשמות בנים עבור הבנות בישראל אינו משקף מגמה שוויונית.

בתקופה השישית נכנסו לרשימת שמות הבנות השכיחים מרבית השמות הדו-מיניים, כמו **דניאל**, **יובל**, **שחר** ועוד. 35% מבין 17 השמות הדו-מיניים שהגיעו לשתי רשימות השכיחים, של הבנים ושל הבנות, הם שמות חד-הברתיים - **אור**, **בר**, **גל**, **חן**, **טל**, **שי**. רק 11 מבין 17 שמות אלו שימשו באופן מובהק בנים לפני שהפכו דו-מיניים. מבין ששת השמות הנותרים ארבעה שימשו קודם בנות, ושני שמות הופיעו לראשונה ברשימת הנדירים של הבנים, אך נכנסו קודם לכן לרשימת השמות השכיחים של הבנות. ארבעה מבין ששת השמות שהחלו ברשימות הבנות הם שמות חד-הברתיים.

לכאורה, תופעה זו של לקיחה משמות הבנות עבור הבנים סותרת את קביעתם של Barry & Harper (1993) לגבי שמות דו-מיניים וגם את מסקנתה של מוצ'ניק לגבי מעמדם החברתי העדיף של צורות הזכר בעברית. את שורשיה של תופעה ייחודית זו ניתן למצוא בפונולוגיה: השמות החד-הברתיים בולטים מבחינה צלילית, כיוון שהפונמות שלהם נושאות מטען פונקציונאלי גדול במיוחד (יאקובסון, 1986: 11), שכן 'ככל שיקטנו מספר הפונמות ומספר צירופיהן, וככל שתתקצר תבנית-המילה בלשון נתונה, כן יגדל המטען הפונקציונאלי שיישאו הפונמות'. מן הנתונים עלה כי במרבית שישים שנותיה הראשונות של מדינת ישראל השמות החד-הברתיים נתפסו כשמות המתאימים בעיקר לבנים, והתקופה השישית שבה נכנסו 40% שמות חד-הברתיים לרשימת השכיחים לא יצאה מכלל זה, למרות המספר הגדל של שמות חד-הברתיים שיועדו לבנות בתקופה זו, שכן עדיין מבחינה יחסית אחוז השמות החד-הברתיים היה גבוה יותר בכל רשימה של שמות בנים. מבחינה פונולוגית שמות חד-הברתיים נושאים מטען חזק במיוחד ולכן מתאימים במיוחד למין החזק, גם אם הופיעו קודם לכן ברשימת שמות הבנות.

למעשה, המטען הפונולוגי של השמות החד-הברתיים כה חזק, עד כי ניתן להעבירם לרשימת שמות הבנים בלא ש'יתלככו' בשל השימוש שנעשה בהן עבור הבנות, על פי שיטתם של בארי והרפר (שם). אך לא תמיד מצליח המטען הפונולוגי החזק להתגבר על השפעת השימוש הנשי בשמות החד-הברתיים, שמות בעלי מטען סמנטי שנתפס כנשי לא הצליחו לשרוד ברשימת השמות השכיחים של הבנים, כמו במקרה השמות **בר** ו**חן**. שמות אלו נעלמו מרשימת הבנים לפני שנעלמו מרשימת הבנות, אם כי נכנסו קודם לרשימת הבנות.

נושא השמות החד-הברתיים מחדד בעיה מתרחבת של הגדרת הזהות המגדרית, בעיה שאינה קשורה רק לשפה העברית או לחברה הישראלית. הסוציולוג הצרפתי בודריאר ביטא זאת כך (2014: 66): 'היכן נמצא ההבדל המיני? השחרור הותיר את כל העולם במצב של חוסר הגדרה. אחרי השלב המנצח, אישור המיניות הנשית נעשה שביר כמו זו הגברית'. וכך הביעה זאת הראבן (תשמ"ז) לגבי העברית: 'קיימת אצלנו הבעיה הפסיכולינגוויסטית המובהקת של ערבוב המינים. ... יתכן שאי ההבדלה בין המינים היא אחד הסימנים ליציאה שלנו מן החשיבה הזוגית, הסימטרית: זכר-נקבה, יין-יאנג, שמיים וארץ. היום החשיבה שלנו הרבה יותר מרחבית...'. על פני השטח כך הדבר, אך למעשה על פי הבדיקה שהוצגה כאן, המצלול המהדהד של השמות החד-הברתיים לתקופותיהם (יאקובסון, שם) עדיין שייך בעיקר לבנים, כיוון שהשמות החד-הברתיים ניתנים באופן יחסי הרבה יותר לבנים.

מקורות

- אלון, א' (תשל"ה). **לכל איש יש שם. כיווני התפתחות של השם העברי הפרטי בארץ**. בית השיטה. אלמוג, ע' (1993). **תת תרבות גלי צה"ל: תרבות בני הנוער בקיבוץ בראי שפתם**. רמת אפעל: יד טבנקין, התנועה הקיבוצית המאוחדת.
- אלמוג, ע' (1997). **הצבר - דיוקן**. תל אביב: הוצאת עם עובד.
- אלמוג, ע' (2004). **פרידה משרוליק, שינוי ערכים באליטה הישראלית, כרכים א'-ב'**. חיפה ואור יהודה: הוצאת הספרים של אוניברסיטת חיפה, זמורה-ביתן.
- אלתרמן, נ' (19.12.1947). **'מגש הכסף, הטור השביעי, דבר**.
- אפרת, מ' (2014). מה בין 'אימא', 'פרה', 'במבה' ו'כמהות מים יהמיון' שבישעיהו? - ההיבטים האיכותיים של השפה. בתוך מ' בר-אשר וע' מאיר (עורכים), **נטעי אילן: מחקרים בלשון העברית ובאחיותיה מוגשים לאילן אלדר**. ירושלים: כרמל, 471-503.
- ארזי, א' (1982). **ואלה שמות בני ישראל**. תל אביב: הוצאת לשורשים.
- בארת, ר' (1998). **מיתולוגיות** (תרגום: עידו בסוק). תל אביב: בבל.
- בודריאר, ז' (2014). **אמריקה** (תרגום: מור קדישזון). תל אביב: בבל.
- בורשטיין, ר' (2010). **ציפורה לבני ושאוּלי מופז - על שמות חיבה בעברית בשישים שנות המדינה**. בתוך ר' בן-שחר, ג' טורי ונ' ובן-ארי (עורכים). **העברית שפה חיה**, ה' (עמ' 65-86). תל אביב: המכון ע"ש פורטר.
- בירנבוים, ע"מ (תשס"א). **שמות פרטיים של חילוניים ודתיים ילידי 1983-1992: עיוני משמעות וצורה**. חיבור לשם קבלת תואר מוסמך, אוניברסיטת בר אילן.
- בצלאל, י' (2009). עליות הספרדים לארץ ישראל בשלהי התקופה העותמאנית ותרומתן לחידוש פני היישוב ולגידולו. בתוך א' בן-רפאל, א' בראלי, מ' חזן מ' וע' שיף (עורכים), **היהודים בהווה: כינוס ופיזור, בהוקרה ליוסף גורני**. ירושלים: יד יצחק בן-צבי, 361-373.
- ברייטברג-סמל, ש' (1986). **'כי קרוב אליך הדבר מאד': דלות החומר כאיכות באמנות הישראלית**. תל אביב: מוזיאון תל אביב.
- ברמן, ר' (1992). **לשון ילדים ושינוי לשוני**. בתוך ע' אורנן, ר' בן-שחר וג' טורי (עורכים). **העברית שפה חיה (עמ' 22-9)**. חיפה: אוניברסיטת חיפה.
- גומפרץ, י"ג (1956). **קריאת שמות בישראל. תרביץ**, כ"ה: 340-353, 452-463.
- דינור, ר' (1985). **שמות פרטיים כמסמלי זהות לאומית בישראל**. עבודת גמר כחלק מן הדרישות לקבלת תואר מוסמך, אוניברסיטת חיפה.
- הכהן, מ' (1991). **ספר חיי אדם - לידה**. ירושלים: מקסוול-מקמילן - כתר.
- הלצר מ' ואוחנה, מ"מ (1978). **מסורת השמות העבריים החוץ-מקראיים**. חיפה: אוניברסיטת חיפה.
- הראבן, ש' (תשמ"ז). **משיח או כנסת: מסות ומאמרים**. ירושלים: דביר.
- וייטמן, ס' (1988). **שמות פרטיים כמדדים תרבותיים - מגמות בזהותם הלאומית של הישראלים, 1882-1980**. בתוך נ' גרץ' (עורכת). **נקודת תצפית - תרבות וחברה בארץ ישראל** (עמ' 141-151). תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.

- יאקובסון, ר' (1986). **סמיוטיקה, בלשנות, פואטיקה**. תל אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד.
- כהן-גרוס, ד' (תשנ"ז). **המבנה המורפולוגי ההברתי של העברית החדשה**. חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת בר-אילן.
- לנדמן, ש' (2014 א'). **מהדסה להדס, מאליעזר לאלעזר - מאפיינים לשוניים ותרבותיים בשמות פרטיים של המגזר היהודי במדינת ישראל**. חיבור לשם קבלת תואר דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן.
- לנדמן, ש' (2014 ב'). **מטענים אידיאולוגיים בשמות פרטיים של המגזר היהודי במדינת ישראל. עיונים בשפה וחברה** 6(2), 13-28.
- לנדמן, ש', בפרסום. **מאפייני תחלופת השמות הפרטיים השכיחים ביותר של המגזר היהודי במדינת ישראל כמשקפי תהליכים חברתיים ולשוניים. בלשנות עברית**. מוסינזון, י' (1989). **בערבות הנגב**. תל אביב: אור-עם.
- מוצ'ניק מ' (2012). **מנכ"ל או מנכ"לית? האם אפשר למנוע מיננות בשפה העברית? בתוך מ' מוצ'ניק וצ' סדן (צוגויה סאסאקי) (עורכים), מחקרים בעברית החדשה ובלשונות היהודים**. ירושלים: כרמל.
- פרגה, ג' (תשמ"ד). **על מובן והוראה. עיון, ל"ג**, 364-382.
- קלאר, ב' (תש"י). **שמות בני ישראל. לשוננו לעם - קונטרסים עממיים לענייני הלשון**, א-י: 1-42.
- קריפקי, ס' (1994). **שמות והכרח**. מפעלים אוניברסיטאיים להוצאה לאור.
- רודריג שורצולד, א' (תשנ"א). **נדידות טעמים בעברית מדוברת**. בתוך מ' גושן-גוטשטיין, מורג ש' וקוגוט ש' (עורכים), **שי לחיים רבין**. ירושלים: בית ההוצאה של הסתדרות הסטודנטים של האוניברסיטה העברית.
- רוזן, ד' (תשמ"ב). **באהלי שם**. ירושלים: הוצאה עצמית של המחבר.
- רוזנהויז, י' (2003). **שמות פרטיים בעברית בת זמננו**. בתוך ד' סיון ופ' הלוי-קירטצ'וק (עורכים). **קול ליעקב** (עמ' 341-357). באר שבע: אוניברסיטת בן גוריון.
- רום, מ' (2008). **אז איך קוראים לך עכשיו? אתגור וניכוס בתהליך הבחירה של נשים ישראליות בשאלת שם המשפחה לאחר הנישואין**. חיבור לשם קבלת תואר דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן.
- שמיר, מ' (1959). **במו ידיו: פרקי אליק**. תל אביב: ספריית הפועלים.
- שמיר, מ' (1972). **הוא הלך בשדות**. תל אביב: עם עובד.
- שפירא, א' (1990). **דור בארץ. אלפיים**, 2, 178-203.
- שפירא, א' (2014). **ככל עם ועם: ישראל 1881-2000**. ירושלים: מרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי.
- שפר, ג' (2009). **על זהות אתנית, לאומית ודתית**. בתוך א' בן-רפאל, א' בראלי, מ' חזן וע' שיף (עורכים), **היהודים בהווה: כינוס ופיזור. בהוקרה ליוסף גורני**. ירושלים: יד יצחק בן-צבי, 13-26.
- שקדי, א' (2010). **תיאוריה המעוגנת בנרטיבים: הבניית תיאוריה במחקר איכותני**. בתוך ל' קסן ומ' קרומר-נבו (עורכות), **ניתוח נתונים במחקר איכותני**. באר שבע: הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

- Barry, H. & Harper, A. S. (1993). Feminization of Unisex Names from 1960 to 1990. *Names*, 41(4), 228-238.
- Bourdieu, P. (1979). *Distinction, a Social Critique of the Judgment of Taste*. London, Melbourne & Henley: Routledge & Kegan Paul.
- Demsky, A. (2011). "Ghost-names" in the Bible. *These Are The Names* 5: 119-130.
- Evans, C.K. (2007). The Tsunami Curve and Popular Culture Influences on Given Names. *Names*, 55(4), 335-342.
- Jespersen, O. (1924). *The Philosophy of Grammar*. London: George Allen and Unwin.
- Lyons, J. (1977). *Semantics*. London & New York: Cambridge University Press.
- Mill, J.S. (1919 [1843]). *A System of Logic*. London: Longmans.
- Nicolaisen, W.F.H. (1995). Name and Appellative. In E. Eichler, G. Hilty, H.Löffler, H.Steyer & L.Zgusta (Eds.), *Nomenforschung*, Vol. 1 (pp. 384-393). Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Weitman, S. (1981). Some methodological Issues in Quantitative Onomastics. *Names*, 181-196.
- Wilson S. (1998). *The Means of Naming*. London & New York: Routledge.
- Wolffsohn, M. & Brechenmacher, T. (2001). Nomen Est Omen: The Selection of First Names as an Indicator for Public Opinion in the Past. *International J. of Public Opinion Research*, 13(2), 116-139.